

ҲИССИЙ-ИРОДАВИЙ СИФАТЛАРНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ТАВСИФИ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.85.16.016>

Джуроева Махастии Зокир қизи

Бухоро давлат университетининг Педагогика институти, жисмоний маданият назарияси ва услубиети кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада мактабгача ёшдаги болаларнинг ҳиссий-иродавий сифатларининг педагогик-психологик тавсифи келтирилган. Мактабгача ёшдаги болаларнинг ҳиссий дунёси ақлий ва иродавий жараёнларнинг ривожланишида, жамият томонидан ишлаб чиқилган ахлоқий меъёрларни ўзлаштиришида муҳим рол ўйнайди. Яхлит шахс шаклланишидаги муҳим босқич.

Калим сўзлар: ҳиссий-иродавий, мактабгача таълим ташиқилоти, тарбияланувчи, муносабат, спорт машғулоти.

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЭМОЦИОНАЛЬНО-ВОЛЕВЫХ КАЧЕСТВ

Джуроева Махастии Зокир қизи

преподаватель института педагогики Бухарского государственного университета, кафедра теории и методики физической культуры

Аннотация. В статье дана педагогико-психологическая характеристика эмоционально-волевых качеств детей дошкольного возраста. Эмоциональный мир дошкольников играет важную роль в развитии психических и волевых процессов, в усвоении выработанных обществом этических норм. важный этап формирования целостной личности.

Ключевые слова: эмоционально-волевая, дошкольная организация, воспитанник, отношение, спорт.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF EMOTIONAL AND VOLITIONAL QUALITIES

Djurayeva Mahasti Zokir kizi

Lecturer at the Institute of Pedagogy, Bukhara State University, Department of Theory and Methods of Physical Culture

Abstract. The article gives the pedagogical and psychological characteristics of the emotional and volitional qualities of preschool children. The emotional world of preschoolers plays an important role in the development of mental and volitional processes, in the assimilation of ethical norms developed by society. an important stage in the formation of a holistic personality.

Key words: emotional-volitional, preschool organization, pupil, attitude, sport.

Мактабгача ёшдаги болаларнинг ҳиссий ва иродавий ривожланиши муаммоси ўқитувчилар ва психологларнинг эътиборини тобора кўпроқ жалб қилмоқда. Умуман олганда, бизнинг замонамиз жамияти ҳаётнинг тезлаштирилган ритми, касбий хусусиятлар, инновацион технологиялар билан боғлиқ бўлган, интеллектуал, маънавий, ҳиссий, жисмоний стрессни келтириб чиқарадиган кўплаб муаммоларни бошдан кечирмоқда. Инсон психологияси ва физиологияси соҳасидаги замонавий тадқиқотлар шуни кўрсатадики, катталар ва болаларда ҳаётнинг турли ҳолатларига нисбатан масъулиятнинг етишмаслиги, ташвиш, тажовузкорлик даражаси, шахслараро, гуруҳлараро

муносабатлардаги сифат ўзгаришлари мавжуд.

Шундай қилиб, мактабгача ёшдаги болаларнинг ҳиссий ва иродавий ривожланиши масаласи долзарб тадқиқот мавзусидир, чунки болаларнинг ҳиссий дунёси ақлий ва иродавий жараёнларнинг ривожланишида, шахснинг шаклланиши босқичида жамият томонидан ишлаб чиқилган ахлоқий меъёрларни ўзлаштиришда муҳим рол ўйнайди.

Кўпгина илмий ишларнинг муаллифлари ҳиссий ривожланиш, мактабгача ёшдаги болаларнинг ихтиёрий саъй-ҳаракатлари соҳасидаги тадқиқотлар билан шуғулланган. Бугунги кунда энг муҳим муаммолардан бири мактабгача ёшдаги болаларнинг жуда ҳиссий эмаслиги ва катталар ва тенгдошларнинг ҳиссий ҳолатини аниқлаш қийинлиги бўлиб қолмоқда. Бошқа томондан, улар ҳаракатсиз турмуш тарзи ва ногўғри овқатланиш туфайли жисмоний ривожланишнинг паст даражаси ва ортиқча вазнга эга. Юқорида айтилганларга асосланиб, шуни таъкидлаш мумкинки, мактабгача ёшдаги болаларнинг ҳиссий ва иродавий ривожланиши энг муҳим ҳисобланади.

Мактабгача ёшдаги болаларнинг ҳиссий ривожланиши муаммоси Выготский, В.В. Зенковский, А.В. Запорожец, Д.Б. Элконин, Л.И. Неверович, В.Т. Кудрявцева, Л.П. Стрелков каби таниқли психологлар ва ўқитувчилар томонидан ўрганилган. Шундай қилиб, Л. С. Выготский «болаларнинг ҳиссий ривожланиши ўқитувчи касбий фаолиятининг энг муҳим йўналишларидан бири», деб ҳисоблайди. [1, с.25] У ўз асарларида ҳис-туйғу инсоннинг ва биринчи навбатда, боланинг руҳий ҳаётидаги «марказий бўғин» сифатида тавсифлаган. Бу айниқса, мактабгача ёшда, ҳиссиётларни тартибга солишнинг асосий механизмлари ҳали шаклланмаганлигини инобатга оладиган бўлса, жуда муҳимдир.

В. А. Сухомлинский ҳиссий ҳолат ва ақлий ривожланиш ўртасидаги муносабатни ўрганар экан, ҳиссий ҳолатнинг онгга, бутун интеллектуал ҳаётга таъсирининг катта қайтарувчи кучини кўрсатади.

Бир қатор муаллифлар С. М. Бондаренко, О. Головки, Т. Репина, О. Э. Смирновалар эмоционал психик ҳолатларнинг шакллантирувчи функцияси - онгга, шахснинг шаклланишига, унинг характерида, келажакдаги ҳулқ-атвор хусусиятларига таъсирини таъкидлайдилар. Бинобарин, психо-эмоционал ривожланишнинг бузилиши, болаларда ҳис-туйғуларнинг шаклланишининг кечикиши умумий ривожланишнинг орқада қолишига, доимий салбий хатти-ҳаракатларга ва ҳис-туйғулар ривожланишининг бузилишига олиб келади.

Л. И. Божович мактабгача ёшдаги боланинг шахс сифатида шакллантиришда унинг олами ҳис-туйғулари орқали ҳиссий билиш жараёнида ўқитувчининг ўрни муҳимлигини изоҳлайди. «Ким болаларни умуминсоний меъёрлар, ахлоқий қоидалар, келажакда ҳаётнинг асосий йўналишларига айланадиган кадрлар билан малакали тарзда таништира олади, - дея таъкидлайди.

Замонавий тадқиқотлар соҳасида республикамиз психологларидан М.Г.Давлетшин, В.А.Токарева, М.М.Маматов, Э.Ғ.Ғозиевлар ўқитувчиларнинг иши асосида қурилган болаларнинг ҳиссий ривожланиши тизимини тадқиқ қилганлар. Мактабгача ёшдаги болаларнинг ҳис-туйғуларини ривожлантиришда таълимнинг самарадорлиги ҳаётнинг табиий қиймат шаклланишининг табиати томонидан берилган боланинг ҳиссий кўринишларининг унда иштирок этиш даражаси билан боғлиқ, дега ғояни илгари сурадилар. Бунга, бир томондан, катталар ва болалар ўртасида махсус ташкил этилган ҳиссий жиҳатдан бой мулоқот, иккинчидан, когнитив ва самарали-амалий компонентга эга бўлган педагогик жараённинг ҳиссий компоненти ёрдам бериши мумкин. .

Жисмоний маданият саломатликка, шу жумладан руҳий саломатликка кучли таъсир кўрсатиши исботланганлигини И.М. Сеченов, Н.А. Бернштейн, Л.С. Выготский, Ж. Пиaget ва бошқаларнинг тадқиқотларида кўрамаиз. Шундай қилиб, олимлар И.М. Сеченов ва И.П. Павлов ақлий фаолиятнинг тана фаолиятига ва ташқи дунёни ўраб турган шароитларига

чамбарчас боғлиқликда мавжудлигини экспериментал тарзда исботлади. Жисмоний фаолликнинг ошиши, жисмоний сифатларнинг ривожланиши болалар ва ўсмирларнинг идрок этиш, мнемоник, ақлий ва интеллектуал жараёнларига рағбатлантирувчи таъсир кўрсатади.

Харакат фаолияти - ҳаракатга бўлган табиий эҳтиёж бўлиб, унинг қондирилиши ақлий фаолиятни белгилайди, тананинг асосий тузилмалари ва функцияларини шакллантиришнинг энг муҳим шартидир. Бугунги кунда ўқув ва когнитив материал ҳажмининг кўпайиши шароитида мактабгача ёшдаги болани жисмоний тарбиясиз уйғун ривожланиши мумкин эмас.

Санаб ўтилган фактлар мактабгача ёшдаги болаларнинг ҳиссий соҳаси етарлича ўрганилганлигини, аммо жисмоний фаолият жараёнида болаларнинг ҳиссий-иродавий барқарорлигини ривожлантириш масалалари долзарблигича камроқ даражада ўрганилган. Бинобарин, бадий гимнастика элементлари билан умумий жисмоний тарбия орқали мактабгача ёшдаги болаларнинг эмоционал-иродавий соҳасини ривожлантиришда янги шакл ва усулларни излаш, уларни амалга ошириш ва тадқиқ этиш зарурати туғилади.

Илм аҳли мунтазам равишда амалга ошириладиган жисмоний фаолият ва спорт, айниқса, боғча ёшидан бошланиши фойдали эканлигини тасдиқлайди. Спорт фаолияти кўпинча инсоннинг психологик ва жисмоний ривожланиши учун муҳим воситадир, чунки у таянч-ҳаракат тизимига, қон айланишига, нафас олишга, ҳаракатни мувофиқлаштиришга таъсир қилади, шунингдек, ижтимоий инклюзияга ёрдам беради. Рақобатбардош спорт турлари билан шуғулланиш психологик ва жисмоний фойда келтириши мумкин бўлса-да, бу кўплаб болалар ва ўсмирлар учун, айниқса боғча ёшидагиларга ўзини ўзи қадрлаш ва руҳий, эмоционал тушқунликка тушишига ҳам олиб келиши мумкин. Болаларни спорт машғулотларига яқинлаштириш боғчада, мактабда ва бошқа спорт тўғарақларида бўлиши аҳамиятлидир. Спорт ақлий ривожланиш, жисмоний ва мувофиқлаштириш қобилиятларини ривожлантиришдан ташқари, ижтимоий ва шахслараро муносабатларда ҳал қилувчи ўрин тутаяди. Шунинг учун болаларнинг мотивацияси, орзу ва истакларини ҳурмат қилиш ва уларни қўллаб-қувватлаш жуда муҳимдир.

Бадий гимнастика - бу маълум бир компетенция даражасига эришиш учун узок соатлик машғулотларни ва зарур куч ва чидамликка эришиш учун қаттиқ тайёргарликни талаб қиладиган рағбатлантирувчи спорт тури. Спорт мураббийи ва ота-оналарнинг умидлари ва босими ёш спортчиларни юқори даражадаги стресс, оғриқ ва ўз-ўзидан нафратланишга олиб келиши мумкин.

Рақобатдаги муваффақиятсизликдан қўрқиш, масалан, номувофиқлик ҳисси юқори даражадаги стрессни ва камроқ спорт завқини келтириб чиқаради. Бирок, бадий гимнастика болалар ва ёшлар учун жозибадор спорт ҳисобланади, чунки у ўзининг рақобатбардошлиги, турли хил ҳаракатлари ва потенциал афзалликлари туфайли уларга мотивация беради. Дарҳақиқат, тадқиқотлар шуни кўрсатдики, рақобат гимнастикачиларни спорт билан шуғулланишга ундайдиган омилдир.

Жисмоний тарбияни мактабгача ёшдаги болани ҳар томонлама ривожлантиришнинг энг муҳим воситаларидан бири ҳисобланишини юқоридаги таҳлиллар асосида кўриб чиқдик. Энди тадқиқот мавзусининг асосий тушунчаларининг мазмун моҳиятига тўхталиб ўтмоқчимиз.

Инсоннинг ҳиссий-иродавий соҳаси бир-бирига боғлиқ бўлган иккита тушунча, бир томондан, бу инсоний туйғу ва ҳис қилиш, иккинчи томондан, ирода. Психологик ҳолатларнинг бу кўриниши барча тирик мавжудотларга хосдир. Ва бу ички кечинмалар бир қатор инсоннинг ташқи кўринишлари орқали ифодаланади: юздаги ифодалар, имо-ишора, хатти-ҳаракат, нафас олиш тезлигининг бузилиши, юрак ритмининг ўзгариши кабилар.

Туйғулар - бу инсоннинг ташқи ва ички қўзғатувчиларнинг таъсирига жавобан, тажриба шаклида акс эттирилган ва завқ ёки норозилик кўринишида намоён бўладиган реакцияси. Туйғулар фақат маълум объектларга нисбатан пайдо бўлади ва намоён бўлади:

Концепциянинг иккинчи компоненти - ирода. Психология нуқтаи назаридан, ирода - одамнинг ўз фаолияти ва психик жараёнларини ўзи бошқаришда намоён бўладиган қобилияти. Инсон иродавий ҳаракатини амалга ошираркан, ўзига ҳукмрон эҳтиёж ва хоҳишларига қарши туради: Ирода учун «мен хоҳлайман» деган кечинма эмас, балки «керак», «бажаришим шарт» деган кечинма хосдир.

Ироданинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- мотив ва мақсадларни танлаш;
- етарли бўлмаган ёки ҳаддан ташқари кўп мотивацияга эга бўлган ички ҳаракатларни бошқариш, тартибга солиш;
- психик жараёнларни шахс томонидан бажариладиган фаолиятга мос келадиган тизимда ташкил этиш;
- мақсадларга эришишда тўсиқларни енгиб ўтиш шароитида жисмоний ва ақлий имкониятларни сафарбар қилиш.

Ҳар бир ихтиёрий ҳаракат ташқи ва ички тўсиқларни енгиб ўтиш учун маълум бир иродавий ҳаракатлар билан бирга келади. Ҳар бир ҳаракат аниқ мақсадга эришиш учун амалга оширилади..

Мактабгача ёш - бу 3 ёшдан 7 ёшгача бўлган боланинг ақлий ривожланишининг босқичи. У учта даврни ўз ичига олади:

- 1 давр: кичик мактабгача ёш - 3 ёшдан 4 ёшгача;
- 2 давр: ўртача мактабгача ёш - 4 ёшдан 5 ёшгача;
- 3-босқич: катта мактабгача ёш - 6 ёшдан 7 ёшгача.

Мактабгача ёшдаги болалар, шубҳасиз, бир-биридан фарқ қилади, чунки бу даврда асосий шахсий фазилятлар, муайян вазиятларда хатти-ҳаракатлар механизмлари ривожланиши содир бўлади. Мактабгача ёш (3-6/7 ёш) - фаол ижтимоийлашув даври. Бола катталар ва тенгдошлари билан мулоқотда инсоний муносабатларнинг хусусиятларини тушунади.

Хулоса. Мактабгача ёш жисмоний саломатликни шакллантиришнинг асосий босқичидир, чунки айнан шу даврда тананинг энг муҳим тизимлари интенсив шаклланади: мушак массаси ошади, скелет суяклари, нафас олиш ва қон айланиш органлари ривожланади. Бинобарин, мактабгача ёшдаги боланинг жисмоний тарбияси унинг психо-эмоционал ривожланишидан кам эмас. Руҳий ва жисмоний саломатлик бир-бири билан чамбарчас боғлиқ. Психологик қулайлик кўпинча тананинг жисмоний ҳолатига боғлиқ.

Адабиётлар

1. Божович, Л.И. Психологические вопросы готовности ребенка к школьному обучению / Л.И. Божович // *Вопр. психологии ребенка дошкольного возраста*. М., 1995. С. 132 -142.

2. Вайнер М.Э. Эмоциональное развитие детей: возрастные особенности, диагностика и критерии оценки / М.Э.Вайнер // *Коррекционно-развивающее образование*. - 2008. - №4. - С.64.